

Abstract. This article proves the value of such a basic concept of Russian culture as “Knowledge” on the basis of phraseological material. A dualistic approach to the concept of knowledge is presented, which consists, on the one hand, in the constant desire of a person to know the world around him, and on the other hand, in the understanding of the presence of the highest knowledge that is inaccessible to a person who limits himself in his desire to know everything.

Keywords: linguocultural value, knowledge, phraseological unit, representation.

УДК 811.161.3'42'373:16:398.92

В. А. Ляшчынская

УЯЎЛЕННІ БЕЛАРУСАЎ ПРА ЯГАДЫ Ў ЛЮСТЭРКУ ФРАЗЕАЛАГІЧНЫХ ВОБРАЗАЎ

Анотацыя. У артыкуле на матэрыяле дыялектных і літаратурных фразеалагізмаў беларускай мовы з кампанентам-найменнем ягад у іх разнавіднясцях як рэпрэзэнтантах гастронамічнага кода культуры беларусаў выяўляюцца прычыны адбору кампанентаў-трафонімаў як асновы ўтварэння вобразаў устойлівых адзінак беларускай мовы, устанаўліваецца інфармацыя аб прадстаўленні выніку пазнання новага, характарызуюцца ўяўленні беларусаў аб розных баках свайго жыцця, найбольш аб самім сабе з вызначэннем ацэнкі.

Ключавыя словы: фразеалагізм, кампанент, ягада, сімволіка, вобраз, спосаб мыслення, экспрэсіўнасць, ацэнка.

Вядома, што з ліку самых розных кодаў культуры гастронамічны з’яўляецца адным з асноўных у вызначэнні нацыянальна-культурнай адметнасці кожнага народа, паколькі менавіта ежа адыгрывае адну з галоўных роляў у жыцці чалавека, а нацыянальныя прадукты харчавання, рэцэпты прыгатавання страў, іх найменні захоўваюцца на ўсім працягу гісторыі. Гастронамічны код культуры беларусаў, які складаецца з сукупнасці найменняў прадуктаў харчавання, іх смакавых уласцівасцей, спосабаў гатавання, характарыстыкі ежы народам і самога сябе паводле спосабу, часу, колькасці ўжывання ежы, якасці яе прыгатавання і інш., што надзелены дадатковымі сэнсамі культуры, прадстаўлены ў беларускай фразеалогіі колькасна і разнастайна паводле структуры, семантыкі, гастронамічных кампанентаў, што абраны ў якасці ключавых пры стварэнні вобразаў фразеалагічных адзінак (далей – ФА).

У задачы заяўленага артыкула ўваходзіць аналіз і інтэрпрэтацыя ФА з кампанентам-найменнем ягад як толькі невялікай часткі ФА-рэпрэзэнтантаў гастронамічнага кода культуры беларусаў, паколькі тэматычная група кампанентаў-трафонімаў (ад гр. *trophe* = ежа [1, с. 477]) ‘ягады’ прадстаўлена адзінкавымі найменнямі – *ягады, маліна, гарбуз, брусніца і ізюм*, якія маюць розную частотнасць выкарыстання ў ФА.

Найбольшай частотнасцю ў складзе ФА беларускай мовы вызначаецца кампанент *маліна* (9 ФА), што, несумненна, звязана з ведамі пра гэты від ягад, іх месца і ролю ў жыцці чалавека. Вядома, што ягады маліны вызначаюцца салодкім смакам, выключна прыемным пахам, сакавітасцю і надзвычай прыгожым колерам (*малінавы* – ‘падобны на колер спелых малін, цёмна-чырвоны’). Маліны з’яўляюцца шырока ўжывальнымі ў свежым, вараным і сушаным выглядзе, гэта дабаўка ці ўпрыгожванне печыва, аснова настоек. З маліны вараць варэнне, гатуюць мусы, кампот, сок, ёгурты; маліны замарожваюць, закатваюць, ужываюць з чаем, малаком і інш. Каштоўнасць маліны вызначаецца і яе лекавымі здольнасцямі, асабліва маліны дапамагаюць ад прастуды, сушанія ягады ўжываюцца як патагонны сродак.

Зразумела, што лексема *маліна* як найменне не толькі ‘адной ягады маліны’, але і ‘чаго-небудзь вельмі прыемнага’ [ТСБМ-1979: 96] у свядомасці чалавека замацавалася як найменне сімвала салодкага, прыемнага, добрага і прывольнага жыцця, поўнага дастатку, выключных умоў, ці маліна з яе высока станоўчай ацэнкай і дадатнай сімволікай стала адным з цэнтраў у вобразах ФА, што прадстаўляюць гастронамічны код культуры беларусаў, паколькі лексема, якая называе салодкую ягаду, не толькі ўжо гэтым пазнавальная ў складзе другасных адзінак, але і тым дадатковым і значным для культуры сэнсам, які адлюстроўвае і выяўляе адзнакі культуры беларускага народа.

У прыватнасці, салодкі смак, пах, яркі чырвоны колер метафарычна праецыруюцца на асалоду, задавальненне чалавека ў адносінах да ўжывання любой смачнай ежы, што і выяўляецца ў выдзеленых ФА, утвораных паводле мадэлі «прыназоўнік за + маліна» ці «прыназоўнік за / што + малінка», якія сталі вобразнымі абазначэннямі задавальнення, ахвоты, асалоды ад смаку ежы: за маліну ‘з вялікай ахвотай, са смакам (есці, з’есці што-н.)’ [Л-2008-2: 16]. Тут маецца на ўвазе, што любая ежа, а тым больш смачная, ці ўвогуле тая, якую з’ядаюць з вялікім задавальненнем і ахвотай, метафарычна прыпадабняецца да той, што ва ўяўленні чалавека прымаецца за маліну як найменне ягады з яе смакам, пахам, сакавітасцю. Напрыклад: *Гэта ж колькі гадоў назад, дык, здаецца, за маліну з’ў бы [варэнне], а цяперака дык і прыелася* (Гіль); *Выгаладаліся за дзень у лесі, то ўсё, што паставіла, за маліну з’елі. Ішоў я, ішоў, аш бачу квас прадаецца, і, ведаеш, так піць захацелася – першы выпіў, што малінку глынуў* [Д-2020: 312].

І наогул высокая ацэнка дзеяння ці лепшая прыкмета чаго-небудзь таксама вобразна перадаецца з дапамогай ФА-словазлучэння за маліну ‘вельмі добра, без цяжкасці (ісці, пайсці)’; ‘добра’ [ДСБ-1989: 275] і ‘вельмі добры, лудоўны’ [Л-2008-2: 17]. Напрыклад: *Грышка прывёз тры бочкі дахаты, памяняў накрыўкі, і другім разам яны пайшлі за маліну, першым гатункам* (Рубанаў); [Шурэйчык:] *Ей замуж трэба. А які я жаніх? Вось ты! Давай... Жыццё будзе за маліну. І на людзей з такой выйсці не пасаромеешся* (Ярашэвіч).

З такім дваітым значэннем і суаднесенасцю адпаведна з прыслоўем ці прыметнікам выкарыстоўваецца і ФА *разлюлі-маліна*, дзе зноў адзначаецца кампанент *маліна* з яе сімволікай, што і паслужыла асновай высокай ацэнкі прыкметы (‘вельмі добры, надзвычайны’) ці якасці дзеяння (‘вельмі добра, надзвычайна’ [Л-2008-2: 304], напрыклад: *Што за ўдалая мясціна! Разлюлі-люлі-маліна!* (Крапіва); – *Зялёную грай!.. – Не слухай яго... Вальс-слёзы сыграй нам... Эх, разлюлі-маліна...* (Каваль). ФА *разлюлі-маліна*, як можна меркаваць, ў беларускую мову запазычаны з рускай, тым больш што ў рускай мове ФА *разлюлі-маліна* са значэннем ‘о беспечной жизни, весёлом и раздольном времяпрепровождении’ адносяць да ўласна рускага паходжання і звязваюць яго з вясёлым прыпевам папулярных рускіх песень са словамі «Люли, калина-малина!» [2, с. 413]. Верагодна і другое тлумачэнне ФА на аснове выкарыстання жаргоннай лексемы *маліна* – ‘тайнае месца знаходжання, збору прадстаўнікоў зладзейскага асяроддзя’.

Дапаўняюць групу ФА з кампанентам *маліна* дыялектныя адзінкі, узнікненне якіх абавязана іншым уяўленням чалавека, што звязаны з вобразам маліны. Так, у аснове ФА *зжыўшы лета ды ў маліны* ‘што-н. позна рабіць, рабіць не ў пару’ [М-К-1972: 106] ляжаць веды чалавека аб пэўным часе паспявання і збору маліны, што і стала адпраўным у стварэнні новай адзінкі для вызначэння і характарыстыкі выканання чаго-небудзь з вялікім спазненнем, не ў свой час. У аснову вобраза абрана працэсуальна-дзеясная метафара, паводле якой рабіць што-небудзь позна, са спазненнем прыпадабняецца да паходу ў маліны пасля таго, як скончылася лета як тая пара збору гэтых ягад. Напрыклад: *“Нада было п хлеў накрыць, а то цячэць дужа на карову”. – “Зжыўшы лета ды ў маліны! Хто гэта хлеў крыць – зіма на дварэ”*. У выніку маем

вобразнае і канкрэтнае ўяўленне пра абстрактнае паняцце ‘позна’, ‘запознена’ і сродак выражэння ацэнкі такога паняцця.

А вось у аснове ФА як *дурны ў малінах* (крычаць) ‘вельмі моцна’ [Д-2020: 183] ляжыць не сам працэс параўнання, а яго вынікі – збліжэнне дзеянняў у розных сітуацыях і іх адрозненне. Так, вядома, што пры зборы ягад у лесе ягаднікі, адышоўшы адзін ад другога, час ад часу перагукваюцца, аклікаюць адзін аднаго, каб не згубіцца. ФА ўтворана як вынік фразеалагізацыі параўнання такога крыку чалавека ў лесе, што зусім заканамерны, зразумелы, з крыкам без прычыны, без патрэбы. А фарміраванню негатыўнай ацэнкі вобраза кампаратыўнай ФА спрыяе скарыстанне субстантываванага прыметніка *дурны*, даючы такім чынам адмоўную канатацыю ўсёй адзінцы і выражаючы асуджэнне ці іранічнае стаўленне да такога неразумнага, непатрэбнага і да таго ж моцнага крыку. Напрыклад: *Чаго крычыш як дурны ў малінах?! ФА негатыўна характарызуе асобу паводле дзвюх сітуацый: хто пры зборы ягад, грыбоў у лесе без патрэбы крычыць і хто ўвогуле так паводзіць сябе ў лесе. ФА адлюстроўвае стэрэатыпныя ўяўленні аб традыцыйна прыпісаных дурням і чаканых ад іх якасцях гучных, крыклівых паводзін, і ФА як дурны ў малінах выступае як эталон вымярэння высокай ступені праяўлення і негатыўнай ацэнкі неразумнага крыку чалавека без патрэбы, проста так.*

Дзве ФА з кампанентам *маліна* адрозніваюцца сваім апорным кампанентам-дзеясловам, які выразна вызначае адметнасць семантыкі ФА, паколькі дзеяслоў часткова захоўвае сваё значэнне і разам з тым служыць фразеалагізацыі ўсяго выразу, ці ФА ўспрымаюцца як вынік метафарычнага пераасэнсавання. Так, у ФА *перабіць маліну* ‘перашкодзіць ажыццявіць што-н.’ [Д-2020: 312] кампанент *маліна* вобразна асацыюецца з нечым надзвычай прыемным, добрым, якое па нейкай прычыне спыняецца, яго перабіваюць (*перабіць* – ‘парушыць натуральны ход, развіццё якіх-н. падзей, з’яў і пад.’ ці ‘перашкодзіць каму-н. ажыццявіць, здзейсніць што-н.’ [ТСБМ-1980: 160]). Напрыклад: *За сёння ўсё сена ўбраві п, аля гэты дошч перабіў маліну.* А ў ФА *ўсю маліну сапсаваць* ‘зробіць учынак, які кепска адбіваецца на якой-н. справе’ [Д-2020: 312] дзеяслоўны кампанент (*сапсаваць* – ‘сарваць, парушыць’ [ТСБМ-1983: 58]) указвае на парушэнне запланаванага ажыццяўлення пэўнай добрай справы ў далейшым. Напрыклад: *Я збіраўся ехаць летам у Крым, дзед захварэў і мне ўсю маліну сапсаваў.*

Як відаць, лексема *маліна* пазнавальная як найменне ягады са сваім знакавым сэнсам, але пры гэтым скарыстоўваецца толькі для ўяўлення пра штосьці добрае, прыемнае, якое служыць супастаўленню з чым-небудзь негатыўным для ўяўлення аб новых паняццях, як правіла, абстрактных.

Другое найменне ягад – *гарбуз* (*гарбуз* – 1) ‘агародная расліна сямейства гарбузовых з паўзучым сцяблом’; 2) ‘буйны круглы або авальны плод гэтай расліны’; 3) ‘страва з гэтай расліны’ [ТСБМ-1978: 30] лічыцца запазычанай з усходніх моў [ЭСБМ-1985: 56], узыходзіць «к перс. *харбуза* – “дыня”, буквальназначаюшаму “ослиный огурец”» [3, с. 28]). Аднак, нягледзячы на факт ужывання ў беларускай мове лексемы *гарбуз* як наймення стравы – гарбузовай кашы, ці дакладней *гарбузянкі*, вобразы ФА звязаны сваімі вытокамі зусім з іншымі ведамі чалавека пра гарбуз, у прыватнасці, пра ўласцівасці гэтай ягады для вобразнага ўяўлення, характарыстыкі і ацэнкі новых паняццяў.

Так, вобразы некалькіх ФА абавязаны аднаму з народных звычаяў, сутнасць якога заключаецца ў адмаўленні сватам, калі сватанне заканчалася паднашэннем гарбуза як сімвала адмовы таму, хто сватаецца. Праўда, вобразы ФА канстатуюць вынікі такой адмовы таму, хто сватаецца – *атрымліваць гарбуз (-а)* ‘абнеслаўляцца пры сватаўстве, не дабіўшыся згоды на шлюб’ [Л-2008-1: 95], і таго, хто адмаўляе, але пры гэтым улічваецца яшчэ адмова пры першым сватанні (*даваць гарбуз* ‘адмаўляць таму, хто

сватаецца' [Л-2008-1: 342] ці некалькі, не адзін раз (*надаваць гарбузоў* 'шмат разоў адмовіць таму, хто сватаецца' [Л-2008-2: 74]. Напрыклад: [Ганну] *асабліва трывожыла тое, што Глушакі сваты былі не абы-якія, ім не так проста даць гарбуз, паказаць, як ісці туды, адкуль прыйшлі...* (Мележ); [Мікіта:] *Яна хлапцоў вунь колькі перабрала і гарбузоў з паўсотні надавала* (Клімковіч).

Дэталева паходжанне гэтай адзінкі, раскрыццё ўнутранай формы яе разглядае У. І. Коваль, які ў выніку аналізу шматлікіх меркаванняў даследчыкаў і фалькаларыстаў, іншых рытуальных дзеянняў такога ж тыпу (уручэнне пустога кола сланечніка, паднашэнне чайніка, навязвання кацялка, пустога кошыка і інш.) даводзіць аб агульнасці ФА ва ўсходнеславянскіх моў, сувязях вытокаў семантыкі, адбору кампанента *гарбуз* як цэнтра вобраза адзінак з негатыўнай сімволікай гарбуза як полага прадмета, яго малакаштоўнасці, не адмаўляючы ўспрымання гарбуза як сімвала дзетанараджэння і на аснове гэтага немагчымасці сватаўства да дзяўчыны як нячэснай, як ёмішча нячыстых сіл і інш. [4, с. 32–39].

З улікам архаічнасці звычая, трэба прызнаць, што названія ФА выразна сведчаць пра далікатнасць у зносінах з людзьмі, калі, як пра адмове сватам, не скарыстоўваюцца словы і суправаджальныя пры гэтым прычыны адмаўлення, а выстаўляецца плод-сімвал. Можна меркаваць, што даць гарбуз – гэта вобраз аб жаданні атрымаць згоду пры сватанні, запалучыць ці «з'есці» жаданае, прыпадабняецца да атрымання гарбуза як замены адной «ежы» на другую. Ці вобразы названых фразеалагізмаў заснаваны на гастронамічнай метафары: хацелі з'есці – ешце, толькі гарбуз.

Гарбуз як плод лічыцца неспраўднай ягадай, мае розную форму і колер, цвёрдую абалонку і мясістую мякаць. Можна меркаваць, што менавіта форма гарбуза была асноўным зыходным пры вобразным утварэнні ФА *гарбуза з'есці* 'зацяжарыць' [Д-2020: 138], які суадносіцца з раслінна-гастронамічным кодам праз кампанент *гарбуз*, а праз кампанент-найменне прыёму ежы з'есці – з гастронамічным, ці антропным, уласна чалавечым. Выраз *гарбуза з'есці* на аснове метафарычнага пераасэнсавання дзеяслова з'есці, які асэнсоўваецца як 'займець, набыць' (узгадаем, што міфалагічна паяданне ежы сімвалізуе смерць дзеля далейшага перароджвання і жыцця, а таму асацыюецца з вобразамі спалучэння палоў, нараджэння, смерці і ўваскрасэння), і паводле ролі кампанента *гарбуз* як вобразнага наймення вялікага жывата, пры цяжарнасці даводзяць пра факт цяжарнасці жанчыны. Напрыклад: *Твая жонка зноў гарбуза з'ела, зноў дзіця будзя?* [Д-2020: 138]. Фразеалагізм перадае стэрэатыпнае ўяўленне пра цяжарнасць жанчыны на аснове знешніх прыкмет і выступае народным эўфемістычным выразам з «матэрыялізаванай» формай выражэння.

Дыялектная ФА як *свіння гарбуз* (запэцкаць і пад.) 'вельмі моцна, да непазнавальнасці (запэцкаць што-н.). Пра адзенне' [Д-2020: 473] утворана ў выніку фразеалагізацыі параўнальнага звароту, абранага ў народным ўяўленні ў якасці вобраза-эталопа вызначэння высокай ступені забруджанасці адзення. ФА далучаецца да колькасца прадстаўленых сінанімічных ФА, якія адлюстроўваюць такі негатыўны факт з жыцця чалавека, якому надаецца вялікая ўвага (параўн. *як з свінога гнязда; як камінар; як свінню ссаўшы; як свіння ў дождж; як чорт з балота; як чорт з коміна вылезшы* [5, с. 23]), дзе адным з пашыраных вобразаў-эталопаў інтэнсіўнасці праяўлення такой нехайнасці, забруджанасці выступае свіння. А выбар кампанента *гарбуз*, што вызначаецца круглай формай і вялікім памерам, наглядна яшчэ больш падкрэслівае функцыю інтэнсіфікацыі працэсу забруджвання на аснове выразнага прадстаўлення: свіння доўга качае па зямлі гарбуз, паколькі ён цяжка даступны для яго ўжывання. І таму зразумела, што параўнанне чалавека са свіннёй з брудным гарбузом выступае яскравым паказчыкам неадабрэння, асуджэння такога праяўлення якасці ці прыкметы знешняга выгляду чалавека. Напрыклад: *Згавэньдзіў штаны як свінья гарбус*. У выніку ФА як *свіння гарбуз* выступае ў ролі стэрэатыпа аб вельмі моцным

забруджванні адзення чалавекам як паказчык негатыву, як крытыка. Сапраўды, узнікненне гэтай ФА абавязана, паводле заўвагі Й. Дапчавай, «неўсвядомленым імкненнем да выпраўлення чалавека, уплыву на яго развіццё і ўдасканаленне з дапамогай крытыкі, іроніі, пагардлівасці» [6, с. 176].

Асобную групу ФА ў беларускай мове складаюць адзінкі з абраным у іх аснове вобразам ягады. І гэта зусім не выпадкова, паколькі ягады вядомы чалавеку са старажытных часоў, іх ужываюць свежымі, замарожваюць, вараць, кансервуюць, настойваюць. З ягад рыхтуюць сокі, морсы, кампоты, кісялі, соусы, сіропы, віно, настойкі, лікёры, дэсерты, джэмы, варэнне, мусы, мармелад, пасцілу, ёгурты, начынку для цукерак, дабаўляюць у печыва, імі ўпрыгожваюць торты, пірожныя, марожанае. Прыцягальныя ягады сваёй, як правіла, формай, розным колерам, пахам, сакавітасцю, невялікім памерам і найбольш сваім смакам з рознымі яго адценнямі ад салодкага да кіслага, але заўсёды смачнага. Ягады вядомы як дзікія, што дае прырода, і культураваныя, што вырошчвае чалавек. Ягады з'яўляюцца падарункам прыроды для чалавецтва, толькі значна пазней людзі самі сталі вырошчваць ягады, выводзіць новыя гатункі, віды. На Беларусі найбольш тыповымі з'яўляюцца чарніцы, суніцы, брусніцы, ягады маліны, парэчкі, смародзіны, агрэсту. Ягады багатыя вітамінамі, лічацца лекавымі сродкамі. Зразумела, што ўсё гэта абумоўлівае выбар лексемы *ягада* як наймення 'невялікага плода некаторых кустовых і травяністых раслін ці *ягады* як наймення 'ядомых пладоў гэтых раслін як прадукту харчавання, прадмета промыслу, гандлю і пад.' [ТСБМ-1984: 489] з прычыны надання гэтай лексеме дадатковага культурнага сэнсу – замілаванасці, мноства, падабенства і інш., што і скарыстана пры ўтварэнні вобразаў ФА. Аднак частотнасць кампанента-графіма *ягада* абмежаваная наяўнасцю ў чатырох фразеалагізмах беларускай мовы.

І першай адзначым дыялектную кампаратыўную ФА як /што ягад 'вельмі многа' [Ю-1977: 251] з абраным вобразам-эталонам як вынікам прыпадабнення вялікай колькасці працаўнікоў (*Людзей на лузе што ягид*) на адной прасторы да вялікай колькасці аднолькавых ягад, што звычайна растуць на пэўнай плошчы. І менавіта кампанент *ягада* якраз і надае адзінцы тое дадатнае, станоўчае ў ацэнцы вялікай колькасці людзей (параўн. кампаратыўныя ФА як *дроў*; як *сабак нярэзаных* з тым жа значэннем), што сабраліся і разам працуюць. Фразеалагізм як /што ягад набывае ў народнай свядомасці ролю вобразнага эталона вялікай колькасці людзей і дадатнай ацэнкі гэтага.

А вось семантычным фонам для ўзнікнення дзвюх блізкіх паводле кампанентнага складу і розных паводле значэння ФА *аднаго поля ягада (-ы /-ка/-кі)* 'вельмі падобныя адзін на аднаго ў якіх-н. адносінах' [ЛІ-2008-2: 682] і *не нашага поля ягада (-ы)* 'не раўня каму-н., зусім чужы (па становішчы, паводзінах, духу і пад.)' [ЛІ-2008-2: 683] паслужылі веды і ўяўленні чалавека пра блізкасць і падабенства ягад аднаго віду, што растуць на адной прасторы і не адрозніваюцца адна ад адной. Семантычнай асновай гэтых адзінак стала сема 'аднолькавыя, падобныя', што абрана на аснове падабенства ягад і перанесена на падобных у чым-небудзь людзей. Напрыклад: *Толькі паступова, пад уплывам гутарак з Лабановічам Каль пачынае разумець, што цар і ўсе яго слугі – аднаго поля ягады...* (Колас).

ФА *аднаго поля ягада*, акрамя гастронамічнага, суадносіцца яшчэ з прасторавым кодам (праз кампанент *поле* як сродак адлюстравання пераасэнсаванага паняцця для абазначэння агульнасці плошчы-прыкметы выражэння падабенства) і з лікавым (праз кампанент *адным*), што яшчэ больш падкрэслівае адзінства і падабенства людзей. Як ягады на адной прасторы растуць аднолькавыя, так і людзі паводле сваіх пэўных якасцей лічацца аднолькавымі, падобнымі адзін да другога на аснове якога-небудзь паказчыка. ФА *аднаго поля ягада* набыла ролю эталона для вобразнага вызначэння падобных у чым-небудзь людзей і, як правіла, негатыўнай ацэнкі, але ў меншай ступені

праяўлення гэтага, што асабліва відавочна пры параўнанні з сінанімічнымі ФА *абое рабое; аднаго крою; адным лыкам шытыя; адным мірам мазаны; два боты пара; <з> аднаго балота чэрці; з аднаго цеста <спечаны>; зроблены на адзін капыл і інш.*, чаму спрыяе новы вобраз з ягадамі для ўяўлення такой пашыранай прыкметы людзей, як іх падабенства паводле самых розных якасцей.

Што датычыць ФА *не нашага поля ягада (-ы)*, то яе вобраз засноўваецца на супрацьпастаўленні «свой – чужы» як базавай апазіцыі архетыпічнага пласта культуры, калі свая прастора-поле супрацьпастаўляецца чужой. Гэта даводзіцца з дапамогай займеннікавага кампанента *нашага* і адмоўнай часціцы *не* як выразных сродкаў адмаўлення ў прыналежнасці да аднаго агульнага паказчыка, якім выступае вобразнае ўяўленне пра ягады, што растуць на адным, «нашым» полі, а калі не на «нашым», то яны не такія. ФА выступае характарыстычнай і азначнай пры параўнанні людзей і службыць для вобразнага супрацьпастаўлення людзей рознага сацыяльнага, матэрыяльнага, культурнага, інтэлектуальнага ўзроўняў, рэлігійнай прыналежнасці і інш. Напрыклад: [*Сакратар*] *граматны вельмі, не інакш. Граматны. Канешне. Не нашага поля ягада...* (Мележ); [*Праксэда:*] *Завельмі пачала хваліць гэтых галадранцаў...* [*Кася:*] *Што дрэннага, мама, убачыла ў іх?* [*Праксэда:*] *Не нашага поля ягады. Недавяркі* (Галубок).

Як бачым, ФА з кампанентам *ягада / ягадка* выступаюць вобразнымі эталонамі для перадачы вялікай колькасці людзей, для характарыстыкі ў чым-небудзь падобных паміж сабой ці, наадварот, адрозных людзей.

Закрываюць групу ФА *маладзіца як брусніца* [С-1991: 73], дзе на першы план выступаюць падбор спалучаных слоў на аснове агульнасці фанетычных асаблівасцей, аднак выбар наймення ягады зусім не выпадковы, паколькі маем дакладнае вобразнае ўяўленне аб прыгожай, моцнай, здаровай жанчыне паводле асацыятыўнай сувязі з уяўленнем пра брусніцу з яе чырвона-ружовым колерам, моцнай і пругкай абалонкай. А яшчэ гэта адзінкавая ФА *не фунт ізюму* як вынік утварэння пры скарачэнні выразу *Гэта не фунт ізюму з'есці* для абазначэння новага паняцця – 'не дробязь, не пусцяковіна; справа сур'ёзная' [ЛІ-2008-2; 589], якая сваім складам (*фунт* – старая мера вагі, *ізіум* – сушаныя ягады вінаграду) даводзіць пра мінулую адзінку вымярэння вагі іншаземных тавараў, гандлёвыя сувязі з іншымі народамі, а шляхам адмаўлення (часціца *не*) характарызуе сур'ёзную справу ў адрозненне ад простага адважвання ці з'ядання фунту ізюму, напрыклад: *З турмы чалавека вызваліць – гэта не фунт ізюму* (Арабей).

Такім чынам, аналіз ФА з кампанентам-найменнем ягад дазваляе адзначыць, што ўтвораныя адзінкі адлюстроўваюць, захоўваюць і перадаюць кожнаму новаму пакаленню носьбітаў мовы культурныя сэнсы ў нацыянальнай культурнай прасторы праз адбор ягад з іх дадатковай сімволікай і складаюць частку выражэння «карціны свету» беларусаў, выяўляюць іх сутнасць, складаюць унікальную адметнасць, выражаюць нацыянальна-культурную асаблівасць нашага народа, даводзяць правілы і нормы як вынік яго духоўнага і практычнага вопыту.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Булыка, М. А. Слоўнік іншамоўных слоў : у 2 т. – Т. 2 : М-Я / М. А. Булыка. – Мінск : БелЭН, 1999. – 736 с.
2. Бирих, А. К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь: около 6000 фразеологизмов / СПбГУ; Межкаф. словарный кабинет им. Б. А. Ларина; А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова; под ред. В. М. Мокиенко. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Астрель: АСТ: Хранитель. 2007. – 926 с.
3. Шанский, Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка / Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская; под ред. чл.-кор. АН СССР С. Г. Бархударова. – изд. 3-е, испр. И доп. – М. : Просвещение, 1975. – 543 с.
4. Коваль, В. И. Фразеология народной духовной культуры: состав, семантика, происхождение : монография / В. И. Коваль. – Минск : РИВШ, 2011. – 195 с.

5. Ляшчынская, В. А. Вобраз чалавека ў беларускай фразеалогіі / В. А. Ляшчынская, З. У. Шведава. – Мінск : РІВШ, 2020. – 304 с.

6. Дапчева, Й. Фразеологизмы, обозначающие интеллектуальные свойства человека в болгарском и русском языках (Семантический и лингвокультурологический аспекты) / Й. Дапчева // Весник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – № 1. – С. 172–184.

Прынятыя скарачэнні

Д-2020 – Даніловіч, М. А. Фразеалагічны слоўнік гаворак Гродзеншчыны / М. А. Даніловіч. – Гродна : ГрДУ, 2020. – 267 с.

ДСБ-1989 – 3 фразеалагізмаў Брэстчыны // Дыялектны слоўнік Брэстчыны і склад. Аляхновіч М. М. і інш. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 294 с. – С. 272–281.

Л-2008-1 – Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Т. 1 : А–Л. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.

Л-2008-2 – Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Т. 2 : М–Я. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.

М-К-1972 – Мяцельская, Е. С. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі / Е. С. Мяцельская, Я. М. Камароўскі. – Мінск : БДУ, 1972. – 320 с.

С-1991 – Санько, З. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем / З. Санько. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – 218 с.

ТСБМ-1978 – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. – Т. 2 : Г–К / [Рэд. тома А. Я. Баханькоў]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1978. – 768 с.

ТСБМ-1979 – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. – Т. 3 : Л–П / [Рэд. тома П. М. Гапановіч]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1979. – 672 с.

ТСБМ-1980 – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. – Т. 4 : П–Р / [Рэд. тома Г. Ф. Вештарт, Г. М. Прышчэпчык]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1980. – 768 с.

ТСБМ-1983 – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. – Т. 5. Кн. 1 : С– У / [Рэд. тома М. Р. Суднік]. – Мінск : Выд-ва Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1983. – 663 с.

ТСБМ-1984 – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 5. Кн. 2 : У–Я / [Рэд. тома М. Р. Суднік]. – Мінск : Выд-ва Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1984. – 608 с.

Ю-1977 – Юрчанка, Г. Ф. Слова за слова (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны) / Г. Ф. Юрчанка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1977. – 272 с.

ЭСБМ-1985 – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Т. 3. Г–І / [Р. У. Краўчук, В. У. Мартынаў, А. Я. Супрун, Н. І. Івашына; Рэд. В. У. Мартынаў]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – 408 с.

Abstract. The article on the material of dialectal and literary phraseology of the Belarusian language with a component-name of berries in their varieties as representatives of the gastronomic code of Belarusian culture reveals the reasons for selecting components-trophony as the basis for forming images of stable units of the Belarusian language. about different aspects of his life, most about himself with the definition of evaluation.

Keywords: phraseology, component, berry, symbolism, image, way of thinking, expressiveness, evaluation.

УДК 811.161.1-22'373

В. А. Маслова

РУССКАЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТИНА МИРА КАК РЕЗУЛЬТАТ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО И КОГНИТИВНОГО АНАЛИЗОВ

Аннотация. В статье рассматривается подход к фразеологической картине мира через деятельностный и когнитивный анализы. В каждом конкретном языке зафиксирована особая национальная картина, в том числе и фразеологическая картина мира, поскольку фразеология – это душа каждого языка. Языковая личность строит высказывания в соответствии с этой картиной. Называя фразеологическую картину мира «наивной», мы не умаляем ее ценности.